

DİVÂNÜ LUGÂTİ'T-TÜRK'TE GEÇEN *çepiş* 'ALTI AYLIK KEÇİ YAVRUSU' KELİMESİNİN YAPISI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Galip GÜNER*

Özet: Bir milletin kültürünü oluşturan alt yaşayış biçimleri aynı zamanda o milletin dilinin de söz varlığını belirler. Bu durum, çoklukla milletin kendi dilini kullanarak yeni kelimeler türetmesiyle oluşabileceği gibi zaman zaman da başka dillerden alıntılar yoluyla gerçekleşir. Bu çalışmada eski Türklerin göçebe kültürüne ait olan ve tarihi metinlerde bugüne kadar ilk olarak *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te tanıklanan *çepiş* 'altı aylık keçi yavrusu' kelimesinin yapısı ve anlamı üzerinde durulacaktır. Bu yapılırken öncelikle kelimenin Türkçenin tarihi ve çağdaş kollarındaki durumuna temas edilecektir. Ardından kelimenin yapısı hakkında ortaya konulan görüşler belirtilecektir. Daha sonra ise fonetik, morfolojik, semantik ve leksikolojik bağlantılardan hareketle *çepiş* kelimesinin *çap-* 'koşmak, hızla hareket etmek' fiiliyle ilgisi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Dîvânü Lugâti't-Türk*, *çepiş*, altı aylık keçi yavrusu, yapı, anlam, etimoloji.

Notes on the Structure of *çepiş* 'six-montholdgoat' at *Dîvân Lugât At-Turk*
Abstract: Ways of life that constitute the culture of a nation also determine the lexical content of its language. This content is formed both by the new words derived from the morphological units of the mother tongue and by the borrowed words from other languages. In this paper, we will put the emphasis on the structure and the meaning of *çepiş* 'six-month old goat' that belongs to nomadic culture and, among the historic texts written until today, was first demonstrated in *Dîvânü Lugâti't-Türk*. First of all, the position of the word in the historical and contemporary subsections of Turkish will be explained. After that, opinions on the structure of the word will be mentioned. Finally, its relation with the verb *çap-* 'running, moving fast' with reference to phonetic, morphologic, semantic and lexicologic connections will be presented.

Key Words: *Dîvân Lugât at-Turk*, *çepiş*, six-montholdgoat, structure, semantic, etymology.

Giriş

Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lugâti't-Türk*'ü yazdığı devirde, geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türklerin, beş devletin sınırları içerisinde yaşadıkları

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi.

görülmektedir. Bunlar, başta Kâşgarlı Mahmud'un da mensubu olduğu Karahanlı Devleti olmak üzere büyük çoğunluğunu Oğuzların oluşturduğu Selçuklu Devleti, Bulgarların kurduğu İdil Bulgar Devleti, Hindistan'da etkili olan Gazneli Devleti ve çoğunluğunu Uygurların oluşturduğu Uygur Devleti'di. Bu devletlerin dışında bağımsız boylar hâlinde yaşayan Türkler de ayrıca bulunmaktaydı (Karahan 2009: 31).

Kâşgarlı, eserinde XI. yüzyılın ortalarında işte bu geniş coğrafyada yaşayan Türklerin lehçelerinin birçoğu hakkında fonolojik, morfolojik veya leksikolojik pek çok bilgiyi kayda geçirme başarısını göstermiştir. Onun eserinde ifade ettiği veriler yalnızca bu Türk veya Türkleşmiş toplulukların dilleriyle sınırlı kalmamakta aynı zamanda bu toplulukların kültürlerine ait detaylı sosyolojik bilgileri de barındırmaktadır.

Onun kayda geçtiği bu kelimelerin sayısı konusunda ise oldukça farklı verilere ulaşılmıştır. Örneğin Carl Brockelmann'ın yayımladığı *Mitteltürkischer Wortshatznach Mahmud al-Kashgaris Divan Lugat at-Türk* adlı eserde 7993, Besim Atalay'ın üç ciltlik çevirisinde 8783, eserin Özbekistan'daki yayımında 9222, M. Vefa Nalbant'ın çalışmasında ise 5147'si ad, 3477'si ise fiil olmak üzere toplam 8624 kelimenin madde başı olarak kullanıldığı belirtilmiştir (Akalın 2008: 66-67).

Döneminde yapılan çalışmalar dikkate alındığında, sayısı kaç olursa olsun Kâşgarlı'nın bu verileri tek başına derlemiş ve kayda geçirmiş olması son derece önemlidir. Kaldı ki o, eserinde yaygın olarak kullanılmayan kelimelere yer vermediğini ifade ederek bir seçme yaptığını da belirtmiştir. Bu olumsuz duruma rağmen Eski Türkçenin söz varlığına ait önemli miktarda bir malzemeyi ilk defa kayda geçirmiş olan da yine Kâşgarlı'dır. İşte bu başarı, aynı zamanda günümüzde çağdaş Türk lehçelerinin pek çoğunda kullanılan önemli sayıda kelimenin art zamanlı olarak irdelenmesine ciddi katkı sağlamaktadır.

İnceleme

Bu çalışmada en eski örneğini *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te tespit edebildiğimiz *çepiş* 'altı aylık keçi yavrusu' (Dankoff-Kelly 1982: 284) kelimesinin yapısı ve anlamı üzerinde durulacaktır.

Öncelikle kelimenin *Dîvân* dışında Türkçenin tarihî metinlerindeki durumunu ortaya koyalım:

Kitâbü'l-İdrâk: *çepiş* 'biraz büyümüş keçi' (Caferoğlu 1931: 28).

Tarama Sözlüğü: *çebiş* ~ *çepiş* 'bir yaşındaki erkek keçi' (TS II: 845)

eyüsü erkek koyun etidir, andan çebiş etidir (M. Bay. XIV. 147-2)

Feder (ar.): *Dağ keçisinin koca tekesi veya taze çepişi* (Bab. XVI. 2, 74)

DİVÂNÜ LUGÂTİ'T-TÜRK'TE GEÇEN *çepiş* 'ALTI AYLIK KEÇİ YAVRUSU' KELİMESİNİN
YAPISI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Mezbur **çepiş** ve *oğlak* ve *koyun satmış idim* (Sic. A. XVI. 5, 511)

Yirmi oğlaklı keçi, on bir çebiş keçi, yirmi beş şişek koyun (Sic. K. XVI. 4, 117)

El-ceza' (Ar.): *Oğlak kısmı bir yaşında ceza' olur ve bazen kuvvetli olmağla mukaddemce ceza' olur ki Türki'de ana çebi ştabir olunur* (Kam. XVIII-XIX. 2, 556)

Thesaurus Linguarum Orientalium: *çepiş*, *jeu* چیشفر *kara çepişto* Myinda, *ludus*. (Meninski 2000: 1581). Ölmez'in Meninski'de geçen *çepiş*'i Türkçe kelimeler indeksine dâhil etmiş olmasını burada zikretmekte ayrıca fayda görüyoruz (Ölmez 2000: 19).

Yeni Türkçe Lügat: *çepiş*'i. 'Keçi yavrusu, bir yaşında keçi. Birinci katımdan yani çiftleşmeden sonraki dişi keçi' (Toven 2004: 117).

Örneklere de görüldüğü üzere *çepiş* ~ *çepiç* kelimesi XI. yüzyıldan başlamak üzere Türkçenin tarihî metinlerinde tespit edilebilmektedir. Burada bir noktaya ayrıca temas edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. O da bilhassa tarihî metinlerde kelime tespiti yapılırken yaşanan güçluktur. Çünkü bir dilin tarihî dönemlerinde yazılan eserler hiçbir zaman o dilin bütün söz varlığını tespit olanağı sunmamaktadır. Yani bir dilin tarihî metinlerinde bir kelimenin tespit edilemiyor olması tamamen yazılı kaynakların muhtevasıyla ilgili bir durumdur. Eğer sizin aradığınız kelimeyi ihtiva eden konularda yazılmış bir eserin yoksa sizin o kelimeyi tarihî anlamda tespitinizin de o kadar zorlaşmaktadır. İşte bu noktada tarihî sözlükler devreye girmektedir. Metinlere yansımamış pek çok kelimenin sözlüklerde tespit edilebiliyor olması bu bağlamda son derece önemlidir. Buna göre Kâşgarlı'nın *çepiş* kelimesini kayda geçirmiş olması bilhassa önemlidir.

Kelimenin yapısı ve anlamı hakkındaki görüşlerimizi ortaya koymadan önce bu konuda daha önce ortaya konulmuş fikirlere değinmek faydalı olacaktır.

Eren, öncelikle kelimenin Anadolu ağızlarında *çepiş*, *çebiç* ve *çebiş* biçimlerinin de kullanıldığını belirtir; ardından Türk lehçelerindeki kullanımlarını verir: "Az. *çepiş*, Tkm. *çebiş* 'keçi yavrusu', Krg. *çebiç* 'iki yaşında keçi yavrusu', Kzk. *şibiş* 'bir yaşında keçi yavrusu', K.Klp. *şibiş*". Tarihî dönemlerde kelimenin Orta Türkçede *çepiş* 'altı aylık keçi yavrusu' olarak geçtiğini Eski Kıpçakçada da *çepiş* olarak kullanıldığını ifade eder. Bu verilere göre Türkçedeki *çepiş* biçiminin sonundaki -ş ünsüzünün -ç'ye çevrildiğine değinir. Kelimenin kökeninin bilinmediğini ancak Latince *caper* 'keçi' adıyla birleştirilmesinin güç olduğunu sözlerine ekler. Farsça *çapiş*, *çapuş* 'a yearlingkid' biçimi için ise Türk lehçelerinden geçmiştir, der (Eren 1999: 85).

Clauson, kelimenin Karahanlı Türkçesindeki ve Türk lehçelerindeki biçimleri verir. Şçerbak'ın kelimenin Farsçadan alıntı olduğu görüşüne değinir ve Latince *caper* ile ilişkisine temas ettikten sonra *çepiş*'in Türkçeye açık bir etimolojisinin

yapılamadığını sözlerine ekler. Kendisi herhangi bir etimolojik izah yapmaz (Clauson 1972: 399).

Gülensoy, kelimenin yapısını *çebiç* < **çew-(i)ç* olarak izah eder. Bu izaha delil olarak da Hamilton'un görüşlerinden hareketle Eski Uygur Türkçesinde geçen *çewiş* kelimesini gösterir: Uyg. *çebiş* < **çew-(i)ř* 'soyutluk anlamı veren ek'. Ayrıca kelimenin *çiba* 'kırk günlük olmuş keçi' kelimesiyle de karşılaştırılmasını önerir (Gülensoy 2007-I: 231). Burada şunu ifade etmek gerekir ki Gülensoy'un delil olarak gösterdiği *çewiş* kelimesi, Hamilton'un ifadesiyle sadece Eski Uygurcada tanıklanmıştır ve 'oyun, kurnazlık, numara, çare, hile' anlamlarına gelmektedir (Hamilton 1998: 180). Bu bağlamda 'bir yaşındaki keçi yavrusu' anlamına gelen *çepiş* ile bir ilgisi olmasa gerektir.

Kelimenin XII.-XIII. yüzyıllarda Türkçeden Farsçaya geçtiğini ortaya koyan Doerfer bu durumu şu verilerle ispatlar:

çäpiř Z 275 'keçi' (Ziege), auch ST 388, ALAVI 227 *čapeš* 'einjähriges Zicklein', AN 14111 (zitiert Sūzanî, 12./13. Jh.) ← tü. (az.) *čäpiř* id.

K. 141 *çepiş* 'altı aylık keçi yavrusu, çepiç', ID, HOU u.a., R. III 1995 *čäpij*, *čäpišom*. 'einjähriges Zicklein', az. ORUDŽEV 228 *čäpiš* 'kozlenok'

Tü. → Kaukasussprachen: HUBSCHMID 135, armen., georg. *čepiči* 'einjähriger Ziegenbock', rutul. *čepič* (Dorerfer 1975-IV: 279-280).

Doerfer'in gösterdiği bu veriler dikkate alındığında onun *çepiş* kelimesini Azeri Türkçesi yoluyla Farsçaya geçtiğini kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Starostin, Dybo ve Mudrak, *çepiş*'in Ana Altayca biçimini *č'ap'i* (~ **č'ep'a*) 'boynuzlu bir hayvan türü' olarak gösterip onun bugünkü biçimini ise Moğ. **čaya* ve Türk. **čepil* şekline dayandırır. Ardından Moğolca ve Türkçedeki tarihî ve çağdaş kullanımlarını ortaya koyarlar: Yazılı Moğ. *čaya*, Kh. *cā*, Bur. *sagān*, Kalm. *cā*; Kar. *čepiš*, T. Türk. *čepič*, *čepiš*; Az. *čäpiš*, Türkm. *čebiš*, Hal. *čapiš* (< Az.?), Uyg. *čivič*; Kırg. *čebič*; K. Balk. *čemič*, Kum. *čebič*. Kelimenin Şçerbak'ın iddia ettiği gibi İrani bir dilden alıntı olmasının mümkün olmadığını, ayrıca Farsça *čapiš*'i de Latince *caper*'e bağlamanın da yanlışlığını dile getirirler. Onlara göre ortak İrani dillerdeki söz içi -p- ünsüzü Orta ve Yeni Farsçada -b-'ye daha ileriki bir aşamada ise -v-'ye değişir. Bu durumda *caper*'e paralel bir veri aramak gerekirse bunun Sakaca *cau*, Osetçe *cāv* 'keçi' ile ilişkilendirilebileceğini belirtirler (Starostin, Dybo, Mudrak 2003-I: 418).

Eyuboğlu ise '*çepiç*, Fars. *çepiş* (bir yaşındaki keçi yavrusu)ten *çepiç* (oğlak)' açıklamasını yaparak kelimenin Farsçadan Türkçeye geçtiği görüşünü benimser (Eyuboğlu 2004: 140).

DİVÂNÜ LUGÂTİ'T-TÜRK'TE GEÇEN *çepiş* 'ALTI AYLIK KEÇİ YAVRUSU' KELİMESİNİN YAPISI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Tietze ise sadece kelimenin Eski Türkçedeki biçimini vermekle yetinir (Tietze 2002: 497).

Bütün bu görüşlere ek olarak Farsçada görülen *çapeş* kelimesinin Horn tarafından yeni Farsçanın etimolojik sözlüğüne alınmadığını da belirtmekte fayda görüyoruz (Horn 1893).

Kelimenin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki durumuna Eren ve Starostin vasıtasıyla yukarıda temas edilmişti. Bunların yanı sıra *çepiş*'in Anadolu ağızlarında, oldukça çeşitlilik arz eden ve temel anlamı 'bir yaşındaki keçi yavrusu; üç yaşındaki keçi' olan şu kullanımları da mevcuttur: *çapış* (DS III: 1076), *çebiç*, *cebiç*, *cebis*, *cemiş*, *cibis*, *cibişce*, *çebil*, *çemiç*, *çemiş*, *çepiş*, *çepiç*, *çibiş* (DS III: 1099-1101).

Karaağaç *çepiş*'in, Türkçeden Farsçaya *çepiş* 'keçi, altı aylık keçi yavrusu', Ermeniceye *çepiçi* 'çepiş, oğlak' ve Bulgarcaya ise *çipişçe* 'bir yaşındaki keçi' ve *çepik* 'genç asker, acemi asker' biçimlerinde geçtiğini kaydetmektedir (Karaağaç 2008: 190).

Bu veriler çerçevesinde *çepiş* 'altı aylık keçi yavrusu' kelimesi hakkında şunları söyleyebiliriz:

Kelimenin Türkçedeki en eski biçimi *Divânü Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir: *çepiş*. Bu biçim Doerfer'in de ifade ettiği üzere Türk-İran ilişkilerinin yoğunluk kazandığı XII. veya XIII. yüzyıllarda Farsçaya Oğuz Türkçesi yoluyla ve orijinal biçimiyle geçip donmuştur. Kelime, Eren'in ve Starostin'in de ortaya koyduğu gibi Latince bir alıntı olamaz. Kelimenin Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinde görülen farklı biçimleri tamamen Türkçe ses kuralları çerçevesinde oluşmuşlardır: *ç*(> *c*)*e*(> *i*)*p*(> *b*, *m*)*iş*(> *ç*). Bu değişimlerde Türkçenin ilerleyici benzeşme (*çepiş* > *çepiç* vd.), iç ses durumunda iki ünlü arasında -b- > -m- değişmesi (*çepiş* > *çemiç* vd.), yine iç ses durumundaki patlayıcı -p- sesinin önce -b- ardından -m- olması (*çepiş* > *çebiş* ~ *çibiş* > *çemiş* vd.) ve son seste diş-damak ünsüzü -ş-'nin diş ünsüzü -s'ye dönüşmesi (*çepiş* > *cemis* ~ *cimis*) gibi.

çepiş kelimesinin anlam boyutuna Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinden hareketle bakılırsa görülecektir ki temelinde 'altı aylık' olma anlamı yatmaktadır. Bu bağlamda kelimenin 'küçüklük, yavru olma' ifade eden bu anlam alanının yapılacak etimolojik değerlendirmede dikkate alınması bir zorunluluktur.

Kelimenin yapısı hakkındaki görüşlerimize gelince. Kanaatimizce *çepiş* kelimesi Türkçenin en eski dönemlerinden itibaren sıklıkla kullanılan 'koşmak, hızla hareket etmek' anlamlarını da taşıyan *çap-* (Clouston 1972: 394) fiil kökünden -(i)ş+ eki ile türetilmiştir. Bu etimolojik bağlantının temelinde yatan esas, türetilen adım kök ile anlam bakımından bağlantılı olmasıdır. Zira 'altı aylık keçi yavrusu'nun en önemli özelliği hızlı hareket etmesi veya koşmasıdır. Yani *çepiş* kelimesinin

yapısındaki *çap-* fiili türettiği adın bir niteliğini ifade etmektedir. Ayrıca Türkçenin işlek eklerinden biri olan $-(I, U)ş+$ ekinin temel görevlerinden biri de fiil kök veya gövdelerinden 'bir işin sonucu ve ürünü olan' somut ve soyut kalıcı adlar türetmesidir (Korkmaz 2003: 106).*çepiş* kelimesinde de böyle bir durum söz konusudur.

En eski biçiminin **çapış* olduğunu düşündüğümüz bu kelime Türkçenin kalın ünlüleri inceltme özelliği bulunan /ç/ ve /ş/ ünsülerinin etkisiyle zaman içerisinde *çepiş* biçimine değişmiştir. Ardından kelimenin fonetiğinde yukarıda da gerekçeleriyle ortaya koyduğumuz farklılaşmalar oluşmuştur. Bu görüşümüzü destekleyen en önemli hususlardan biride *çap-* fiilinin Türkçenin değişik dönemlerinde bilhassa kendisinden türemiş ad gövdelerinde *çep-* biçimine değişmiş olmasıdır. Mesela *çepiç* kelimesinin 'keçi yavrusu' dışında Anadolu ağızlarındaki bir diğer anlamı da 'yayığın içindeki sopa'dır. Bu kelimedede *çap-* 'vurmak, hızla hareket etmek' fiilinden türemiştir. Çünkü yayığın içindeki sopa sürekli hareket ederek bu işlevini yerine getirmektedir. Yine Anadolu ağızlarında 'çalmak' anlamında bir *çep-* fiili de mevcuttur. Aynı şekilde *çap-* 'el vurmak' fiilinden türemiş olan *çepik* 'alkış, el çırpma' (DS III: 1143) adı ve 'göndermek' anlamındaki *çep-tir-* (*<çap-tir-*) (DS III: 1144) fiili de fiilin kök ve gövde ünlülerinin incebilme özelliğine güzel bir örnektir (*çap-(ı)k > çep-(i)k*, Gülensoy 2007-I: 232).

Bu verilerin dışında *ç, η, ş, t* dış ve dış-eti ünsüzleriyle ve *y* ünsüzünün Eski Türkçede yanındaki *ı* ünlüsünü *i*'ye dönüştürdüğü de görülür: *biç~ biç-*'biçmek', *biğ ~ biğ'bin*', *ir-in* 'kuzeyini' ~ *yır, yımşak ~ yumşak* 'yumuşak', *yiş ~ yış*'ormanlı dağ' (Tekin 2000: 58-59); *biş- ~ biş-* 'pişmek', *iş ~ ış* 'iş', *inçe ~ inça*'böylece, böyle' (Erdal 2004: 56); *arinçu ~ erinçü* 'günah', *aşaç ~ eşiç* 'çömlek', *til ~ tıl* 'dil', *is ~ ıs* 'ısı' (Dilaçar 1995: 53); *çıla- ~ çile-* 'ıslanmak', *çom- ~ çöm* '(suya) dalmak' (Dankoff-Kelly 1985: 90-94), *çiz- ~ çiz-* 'çizmek' (Grønbech 1942: 75) vb.

Sonuç

Bu verilerden hareketle diyebiliriz ki en eski biçimini *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te *çepiş* 'altı aylık keçi yavrusu' olarak tespit ettiğimiz kelime Türkçedir ve bizce **çapış* (*<çap-* 'koşmak, hızla hareket etmek' $(i)ş+$) şeklinden Türkçe kurallar çerçevesinde değişerek ortaya çıkmıştır. Doerfer'in de tarihî kaynaklardan hareketle ortaya koyduğu üzere kelime XII.-XIII. yüzyıllarda Türkçeden Farsçaya geçmiştir. Bu geçiş çok büyük bir ihtimalle Oğuz Türkçesi yoluyla olmuştur. Kelimenin kavram alanının hayvancılık olması göçebe hayat tarzının Farslılara göre daha yaygın olduğu Türklerin kültürüne ait olma ihtimalini güçlendirmektedir. Zira *çepiş*'altı aylık keçi yavrusu' kelimesi anlam itibarıyla hayvancılık kültürüne ait alt bir kelimedir. Bir dildeki alt kelimelerin durumu ve yaygınlığı ise ait olduğu kültürün o toplumdaki gelişmişliğiyle ilgili bir özelliktir.

DİVÂNÜ LUGÂTİ'T-TÜRK'TE GEÇEN *çepiş* 'ALTI AYLIK KEÇİ YAVRUSU' KELİMESİNİN
YAPISI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Kaynaklar

- AKALIN, Ş. Halûk (2008), *Binyıl Önce Binyıl Sonra Kâşgarlı Mahmud ve Dîvanü Lugati't-Türk*, TDK Yay., Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1931), *Abû Hayyân-Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, Evkaf Matbaası, İstanbul.
- CLAUSON, Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Clarendon Press, Oxford.
- DANKOFF, Robert, KELLY, James (1982), *Compendium of the Turkic Dialects (Dîwân Luğât at-Türk-Maḥmūd al-Kâşgarî)*, Part I, Harvard University Office of the University Publisher.
- [DSJ] *Derleme Sözlüğü* (1968), III. C., TDK Yay., Ankara.
- DİLÂÇAR, Agop (1995), *Kutadgu Bilig İncelemesi*, TDK Yay., Ankara.
- DOERFER, Gerhard (1975-IV), *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Band IV, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden.
- ERDAL, Marcel (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden-Boston.
- EREN, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 2. Baskı, Bizim Büro Yay., Ankara.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki (2004), *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- GRØNBECH, Kaare, *Komanisches Wörterbuch*, Einar Munksgaard, Kopenhagen.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007-I), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, I. C. (A-N), TDK Yay., Ankara.
- HAMILTON, James Russell (1998), *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası-Kalyanankara ve Papamkara*, (Türkçeye çev. Ece Korkut, İsmet Birkan), Simurg Yay., Ankara.
- HORN, Paul (1893), *Grundriss der Neupersischen Etymologie*, Strassburg.
- KARAAĞAÇ, Günay (2008), *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.
- KARAHAN, Akartürk (2009), *Dîwānu Luğātî't-Türk'e Göre XI. yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yay., Ankara.
- MENİNSKİ, Franciscus à Mesgnien, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*, I-von elif bischy, Simurg Yay., İstanbul.
- ÖLMEZ Mehmet, (2000), *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*, VI-Index der türkischen Wörter, Simurg Yay., İstanbul.
- STAROSTIN, Sergei-Anna DYBO ve Oleg MUDRAK (2003-I), *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*, Part I (A-K), Brill, Leiden-Boston.
- TEKİN, Talat (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9, Ankara.

- TIETZE, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, C. I (A-E), Simurg Yay., İstanbul-Wien.
- TOVEN, Mehmet Bahaettin (2004), *Yeni Türkçe Lügat*, (yay. haz.) Abdülkadir Hayber, TDK Yay., Ankara.
- [TS] Tarama Sözlüğü** (1996), II. C., TDK Yay., Ankara.